

Коли сонце гасне. Слово про Василя Марка.

Традиційні сорок днів минули швидко. Полишилася закам'янілою тільки сумна звістка, яка надійшла зі степової України: 12 червня 2015 року, коли сонце збиралося заходити за обрій, відійшов за межу Вічності професор Василь Марко, славетний уродженець бойківської околиці побіля містечка Буштино, що розляглося в Закарпатті – на лівому березі Тиси, якщо прямувати від Хуста до Тячева. Неодноразово бував там, де прагнув збагатити велику душу красою, а передусім – вгамувати спрагу джерельними водами тих місцевостей, де бували Скворода й Котляревський, Шевченко і Франко, Федькович і Духнович, Леся Українка і Стефаник, словом, промовистий світ імен...

Василь Марко народився 6 січня 1936 року в селі з промовистою назвою – Руське Поле, що однозначно підказувало кожному: тут живуть з давніх давен українці. Зрозуміло, той святовечірній день був для селянської родини Марків особливим, бо радість була позначена щастям: Марія Марко (1897 – 1986) та Петро Марко (1895 – 1959) вимолили у Всевишнього винятково обдарованого сина. Адже в особі Василя Марка український духовний світ згодом здобув талановитого вченого-літературознавця, пристрасного публіциста, активного критика, громадсько-освітнього діяча, невтомного педагога, а ще – неперевершеного майстра українського слова.

По закінченню семирічки в рідному селі (1942 – 1950), Хустського педагогічного училища (1952 – 54) та відділення української філології Ужгородського університету (1954 – 59) судилося працювати упродовж 16 років у стінах сільської школи, власне, як вчителем, так і директором Дулівської восьмирічної школи (1959 – 1966), а в 1966 – 1975 рр. трудився заступником директора Тячівської середньої школи. Рідкісний випадок: Василь Марко як вчитель блискуче захистив 1973 року кандидатську дисертацію на тему «Проблема героя в творчості Михайла Стельмаха». Від 1975 року Доля назавжди – до останнього подиху – пов'язала Василя Марка з кафедрою української літератури

Кіровоградського педагогічного інституту (за новітньої доби – університету імені Володимира Винниченка), де став знаним доктором філологічних наук, авторитетним професором. Тут на повну велич розгорнувся його талант науковця та наставника студентської молоді. До речі, Василю Марку випало понад три роки працювати й проректором з наукової роботи Кіровоградського інституту регіонального управління та економіки. В нових умовах народження незалежної Української Держави завершив докторську дисертацію на тему: «Художня концепція людини і стиль: закономірності взаємодії (На матеріалі сучасної української прози)» (К., 1992). Доробок Василя Марка як дослідника творчості багатьох українських авторів (Тараса Шевченко, Григорій Квітка-Основ'яненко, І. Франко, Леся Українка, В. Стефаник, М. Коцюбинський, В. Винниченко, Олесь Гончар, Михайло Стельмах, Іван Чендей, Дмитро Павличко, Анатолій Мороз) – вельми помітний. Назвати б бодай книжкові видання: «Художній світ Михайла Стельмаха» (1982), «У вимірах стилю» (1984), «Окрилені ідеалом» (1985), «Основа творчих шукань» (1987), «Анатолій Мороз. Нарис творчості» (1988), «... І вічна таїна слова. Аналіз великого епічного твору» (1990), «Дружні бесіди: радіопубліцистика» (співавтор – І. Добрянський; 2002; 2004), «Українська література ХХ – ХХІ століть» (2004), «Стежки до таїни слова» (2007), «Аналіз художнього твору» (2013). З-під його пера науковий світ і широкий читацький загал отримав понад триста опублікованих праць. Звісно, йдеться про якість, а не кількість зазначених позицій; хоч, як казати натще серце, були б елементарні умови для творчої діяльності, то зробив би... Та умовний спосіб не для незабутнього Майстра!

Як билося Його серце? Автор цих рядків про це добре знає, бо судилося йти поруч і чути Його святу прихильність... Билося трепетно, щоб іншим вдавалося краще жити. Таким Василь Марко й полишиться в нестертій часом пам'яті кожного, кому довелося пізнати цю неординарну Людину з великої літери, та на життєвих стежинах...

А все ж серце відлунує світлим спомином про Василя Марка, образ якого – живого й неповторного – стоїть перед очима. Що ж, мені судилося пізнати цю величну людину з особливо

лагідним голосом на початку 70-х років. Можу засвідчити те, про що знає кожний, хто мав щастя знати його особисто: тлом його життя була творчість. Саме вона спрямовувала педагога-словесника досліджувати таїни художнього слова, твореного тим чи іншим письменником у взаємодії з гармонією життя на рівні взаємозумовленого синтезу ***

Зацікавлений читацький загал уже на зламі 70 – 80-х рр. звернув увагу на ґрунтовність праць Василя Марка, які стосуються розвитку української літератури на сучасному етапі. Йдеться про творчі досягнення В. Винниченка, М. Стельмаха, А. Мороза, Д. Павличка, Л. Костенко, М. Томчання, Ф. Потушняка, І. Чендея, Ю. Мейгеша, Ю. Керекеша, В. Басараба, Д. Кешелі. Не буде перебільшенням, коли скажу: жоден дослідницький підступ вченого не втрачає актуальності. Приміром, монографія «Основа творчих шукань» демонструє плідність синтетичної розвідки, дослідження окремого явища літератури у пов'язі з динамізмом розвитку духовної культури в цілому. Впадає в око прагнення автора якомога глибше розкрити зміст досліджуваних питань. Звідси й походить чітка продуманість концептуальних мотивацій, їх належна систематизація, авторитетний рівень критичного засвоєння матеріалу в різних іпостасях, що й зумовило композиційну структуру цього видання. Науковець зумів, на мій погляд, цілісно показати органічну єдність смислової і художньо-образної суті багатьох творів як українських авторів («Твоя зоря» О. Гончара, «Дума про тебе» М. Стельмаха, «Лебедина зграя» В. Земляка, «Вернися в дім свій» Ю. Мушкетика, «Позичений чоловік» Є. Гуцала, «Автопортрет з уяви» В. Яворівського, «Левине серце» П. Загребельного, «Чорна сальва» І. Чендея, «Така любов» Ю. Мейгеша), так і багатьох інших письменників (приміром, «Буранний полустанок» Ч. Айтматова, «Знак біди» В. Бикова, «Живи і пам'ятай» В. Распутіна, «Вибір» Ю. Бондарева, «Тягар нашої доброти» Й. Друце, «Суд над Сенекою» Е. Ветемаа, «Кров і піт» А. Нурпеїсова). При цьому він приділив особливу увагу новаторським пошукам сучасних прозаїків, які забезпечують найповніше втілення соціально важливої проблематики, творення масштабних характерів на рівні подібних синхронно й діахронно типологічних зіставлень у системі художніх надбань О. Гончара, М. Стельмаха, В. Земляка, Гр. Тютюнника, М. Томчання,

Ю. Мушкетика, П. Загребельного, А. Дімарова, Є. Гуцала, І. Чендея, В. Дрозда, А. Мороза, Н. Бічуї, Р. Федоріва, Ю. Мейгеша, В. Яворівського, Ю. Керекеша, Б. Харчука, з одного боку, та Ю. Бондарева, В. Распутіна, В. Белова, В. Бикова, Ч. Айтматова, Н. Думбадзе, Р. Гамзатова, Й. Друце, М. Слуцкіса – з іншого. Дослідник нерідко обстоював свою позицію, звертаючись до творчого досвіду класиків української літератури (Іван Франко, М. Коцюбинський, В. Стефаник, Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький, О. Кобилянська, В. Винниченко, О. Довженко, Ю. Яновський). Досвідчений літературознавець розглядав особливості формування характерів під пером численних художників слова, виокремлює таїну зародження, визрівання і втілення письменницького задуму в реальні словесні форми. Викликають зацікавлення яскраві факти, що окреслюють панорамне збагачення всесвітньої духовної культури непересічними творами О. Довженка, Ю. Яновського, О. Гончара.

Діалектично розуміючи сутність мистецтва, В. Марко заглиблювався в процес функціонування художньої концепції людини в різних проявах, вводить своєрідні оцінки її ідейно-соціальної спрямованості та естетичної дієвості безпосередньо в творах 70 – 80-х рр. Для різнобічного аналізу джерел він слушно виділяє кількісні і якісні складники художньої концепції людини, розрізняючи такі її складові, як, по-перше, естетичний ідеал (розуміння митцем соціальних і біологічних ознак людини та ставлення до персонажів, вибір героїв, принципи й способи їх зображення), по-друге, загальні системні засади або риси (історизм, гуманізм), по-третє, ідейно-естетичні аспекти (людина і природа, людина і суспільство, людина і час), по-четверте, суспільно-філософські, літературно-естетичні, родинно-побутові джерела.

Чи не кожна книжка В. Марка написана з непідробним дослідницьким зацікавленням. Воно заґрунтоване на фактичній обізнаності з предметом, на граничному вмінні кваліфіковано вести бесіду про художні течії, стилі, складні й специфічні особливості, одиничні й загальні явища, тенденції розвитку української прози та її перспективи в прийдешньому. Тут примітними постають, у першу чергу, його ґрунтовні книжкові видання. Либонь, на окрему оцінку заслуговує цінна праця В. Марка, що 2007 року прийшла до читача під назвою «Стежки до таїни слова». На 264 сторінках

міститься чимало такого, що відповідає саме навчальному посібнику і має мету послужити кожному словеснику. Звідси – практична потреба як кожної статті, так і всього дослідницького масиву – загалом. Адже йдеться про концептуально новаторську позицію дослідника, як правило, у сполучі з інтерпретацією факту, події, явища. Аргументовані висновки належним чином узгоджуються з пошуком власної «стежки до таїни слова». Тут детально висвітлюються оригінальні теоретичні засади аналізу художнього твору багатьох майстрів українського слова. Впадають в око такі розлогі студії вченого, як «Теоретичні основи аналізу літературного твору», «Поема Тараса Шевченка «І мертвим, і живим...»: концептуально-стильовий аналіз», «Етюди про Івана Тобілевича», «Етюди про Володимира Винниченка», «Етюди про Миколу Хвильового», «Етюди про Григора Тютюнника», «Особливості внутрішнього монологу й художнього мислення в творах Павла Загребельного». Всього книжка містить дванадцять розділів, які взаємопов'язані між собою логікою та змістовою наповненістю. У цьому зв'язку варто виокремити такі їхні складники, як «Діалектика жанротворення», «Трагедія народу – трагедія особи», «Бездня Винниченкових характерів», «Сповідь, що не приносить очищення», ««Новели М. Коцюбинського «Невідомий» і М. Хвильового «Я (Романтика)», «Роман Михайла Стельмаха «Кров людська – не водиця», «Талант на межі канонів», «Від осяяння до художньої концепції. Лірика Василя Симоненка».

Текст книжки вирізняється мотивованістю, логікою висвітлення матеріалу, об'єктивно переконливими спостереженнями щодо внутрішньої організації різножанрових текстів (приміром, «Конотопська відьма» Г. Квітки-Основ'яненка, «І мертвим, і живим...» Т. Шевченка, «Сава Чалий» І. Карпенка-Карого, «Гріх», «Брехня», «Пророк» В. Винниченка, «Патетична соната» М. Куліша, «Я (Романтика)» М. Хвильового, «Невідомий» М. Коцюбинського, «Кров людська – не водиця» М. Стельмаха, «Я, Богдан», «Гола душа» П. Загребельного та ін.). На мій погляд, для всіх дванадцяти матеріалів, своєрідного дороговказу стежинами мистецької тканини, характерна одна стрижнева домінанта – пошук концептуально-стильових зв'язків, що окреслюють сутність кодування художнього тексту.

Праця В. Марка творить монозавдання – віднайти ключ до таїни слова. Подібні стрижневі складові характерні й для останньої великої публікації вченого – навчального посібника «Аналіз художнього твору» (Київ, 2013, 280 с.), що заслуговує окремого спеціального відгуку.

Що ще сказати про людину, наукові досягнення якої давно лягли на мою душу? Як руку на серце, то, звісно, радувало, що судилося бути рецензентом кількох книжкових позицій саме з ініціативи їхнього автора. З хвилюванням беру до рук, приміром, літературознавчі й методичні студії з таким дарчим написом творця: «Дорогий брате Миколо! Рукопис, який Ти благословив у світ, повертається до Тебе книжкою. Нехай Твоя дорога життя веде до щастя. Хай Всевишній множить сили і продовжує життя в радості. Хай крила гірського орла несуть Тебе у високості духу, де Ти завжди почувашся своєю людиною. *Vivere memento!* Завжди Твій Василь Марко. 30.11.2007». Навіть за умови, що диктує комунікативний елемент усвідомленого перебільшення, то слід наголосити: цей елемент, тобто з боку дослідника, як правило, однозначно узвичасний і прозорий, як студений узвар...

Зрозуміло, життя, якщо осмислювати слова Дмитра Павличка про «два кольори», ні, не поле перейти. Це мимоволі зринає на думку, коли читаю-перечитую листи Василя Марка. Ось, приміром, кілька рядків з листа від 14 серпня 2005 року, написаного на п'яти аркушах зі шкільного зшитку: «Дорогий брате Миколо! ...Дякую, що ти провідав Анночку-дружину в лікарні: то була вже інша людина. На краще вже й не повертало. За ті 2 місяці й неповні три тижні (19 днів), які ще після інсульту Бог відпустив їй жити, я багато передумав, пережив. Найбільше болю приносило безсилля перед фатальністю...».

Лист еластично поєднують різні почуття. Тут і біль, і радість від раптового перенесення до рідного краю – Закарпаття, звичайно, в уяві. Автор листа так і зазначає: «Про цей дивний стан, новий для мене, навіть рядки склалися:

Тут сяє став, там виграють потоки,
Їх доленька, мов райдуга, єднає.
То гори і степи ведуть назустріч кроки,
Їх голосом земля до мене промовляє...»

Вибачай за «довгого» листа. Він справді вийшов довгий, але він, власне, був луною на твій лист з Ченстохови від 20.07.2005 р., за який тобі щиро дякую. Я ще двічі був у церкві й поставив свічечки за здоров'я всієї вашої родини. Хай благословить Вас Бог своєю десницею й подарує щедроти матеріальної й духовної. Твій Василь».

І таких листів назбиралося чимало. Кожен з них – справжній зразок епістолярного жанру, бо містять надивовижу вмотивовану, сповідальну характеристику життєвих реалій і фактів. Листовні рядки свідчать: Василь Марко справжній у всьому. Хіба читач вибачить, якщо дозволю собі зробити ще одне вкраплення. Йдеться про лист-відгук про пісні моєї матері, що побачили світ окремою збіркою «Гафія Зимомря. Бойківські наспіви» (Дрогобич, 2008, 100 с.). Ось – зміст цієї глибокої рефлексії, власне, роздуму про пісенне багатство Закарпаття: «Осердя цієї книжки – співанки, записані сином від матері Гафії Зимомрі (1919 – 1995). Доокруг них розташувалися цікаве дослідження О. Німилович та О. Юрош (до слова, онука Гафії Зимомрі) «Пісенна стихія народу. Слово про творчість Гафії Зимомрі»; післямова «Світ пісні, різьблений з каменю» з-під пера сина Миколи Зимомрі та Івана Хланти, відомого фольклориста, доктора мистецтвознавства, Заслуженого діяча мистецтв України; а також прекрасні нариси про дивовижну жінку із села Голятин Міжгірського району, що в Закарпатті, зокрема, Дмитра Кешелі, члена Національної спілки письменників України «Дорога до матері. Слово про Гафію Зимомрю»; Андрія Дурунди, члена Національної спілки письменників України, «Журавка під ясеними. Штрихи до портрета Гафії Зимомрі»; Олександра Астаф'єва, доктора філологічних наук, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, члена Національної спілки письменників України, «Дума про невмирущу людину».

Як звучало слово Василя Марка? Ось, сказати б, ще одна ілюстрація, що для мене клекоче тепер по-особливому сумними згуками. У виданні «Жива вода» (2010, № 9 – 10) він опублікував есе «Довго-довго заходило сонце», в основу якого лягли рефлексії від перебування на Міжгірщині. Ось, наприклад, кілька рядків з його спомину: «Не так давно я відвідав рідне село Миколи Зимомрі – Голятин, що розташоване серед розкішних гір. Разом із Миколою

та його братом Федором, котрий залишився на рідному обійсті, ми поклонились могилам їхніх батьків – Гафії та Івана Зимомрів. Поки піднімались на цвинтарну гору, сонце немовби зупинилось над горами, що окреслювали західний обрій, освітлюючи нам дорогу до пракоренів. Так звичайне для гір явище стало символом не тільки в пам'яті, а й нашого сходження до високих істин, які передали нам у спадок наші діди й батьки. Довго заходило сонце. Довго щеміло серце».

Хіба не впаде в око щедрість мислення, такий поворот думки, коли хочеться бути впевненим: наше сонце ще довго, довго світитиме, бо не сміє зайти, допоки плодоносить земля. Він тяжко пережив тривоги в час Революції гідності, підносив віру в те, що Україна здійметься на ноги й переможе підступного ворога... Його найголовніша потужність полягала у вічному прагненні творити добро й дарувати його близьким і далеким людям. Приміром, як наближалось свято Преображення Спаса нашого, то Іван Ільтьо (1920 – 2004) вже знав напевно: зранку 19 серпня телефонуватиме Василь Марко. Де б не був, а щорічно телефонував, власне, від 25 липня 1970 року, коли пізнав цього учасника національно-визвольних змагань в Закарпатті наприкінці 30-х, чоловіка з незвичними щедротами душі... Коли ж випадало їм зустрітись, то співали разом; але так співали, що стіни хиталися від якогось болю – пісні віддзеркалювали божественну печаль... Подібна гармонія співу панувала з боку Василя Марка ще з одним краянцем – вчителем-краєзнавцем з Буштина Дмитром Копинцем, автором змістовних книжок «Буштинські обрядові дійства та розваги молоді в давнину» (2004), «Народна творчість Буштина» (2010), «Від Буштина до вершин їхньої слави» (2010). Доречний акцент: Василь Марко вмів як ніхто інший підтримати першу-ліпшу ініціативу. Так сталося і тут: праці Дмитра Копинця «Народна творчість Буштина» передувє ґрунтовна передмова «З янголом на плечі» Василя Марка. Пригадується, з яким щирим захопленням готував статтю «Поема Павла Тичини «Похорон друга»: продовження естетичної комунікації» для Ювілейного збірника «Життя зі словом» на пошану доктора філологічних наук, професора Миколи Ткачука (Тернопіль – Дрогобич, 2014) і виступив титульним рецензентом видання.

Василь Марко як вчений і педагог, на превеликий жаль (як то склалося в Україні), не був достойно оцінений чи пошанований, бо надто твердо – у незалежній позиції – стояв на землі. А таких, за стереотипною традицією, оминають винагороди. Може, тому так відрадними були ті хвилини, коли він як український учений був удостоєний 2000 року звання «Почесний професор» Балтійської вищої гуманістичної школи у Кошаліні (Польща). До речі, критик високо оцінював творчі змагання Остапа Лапського, Якова Гудемчука, Ольги Петик, Мілі Лучак, Тадея Карабовича, Юрія Гаврилюка...

Отак і завершилося Його вогненне життєве коло. То ж нехай Господь винагородить світлий Образ вічним Царством, де нема болю, смутку, тяжкого зітхання, а є натомість життя вічне...

Олексій Вертій, д-р філол. наук (Суми)
Вадим Ткачук, канд. філол. наук, доц.

Перше фольклористичне дослідження поетичної творчості української трудової спільноти в Італії початку XXI століття

(Гінда Олена. Поетична творчість української трудової спільноти в Італії поч. XXI століття в контексті фольклорної традиції: монографія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 546 с.)

У поле зору сучасних українських фольклористів усе частіше потрапляють такі об'єкти дослідження, які власне не є фольклором, утім виразно репрезентують фольклорні ознаки. Особливу цінність при цьому становлять явища, що уперше вводяться в науковий простір. Таким є корпус поезій новітньої трудової спільноти в Італії – самобутній «народний літопис», створений українськими трудовими іммігрантами в Італії. Цей аматорський доробок, що уперше стає об'єктом наукової уваги, досліджує в рецензованій монографії «Поетична творчість української трудової спільноти в Італії початку XXI століття в контексті фольклорної традиції» Олена Гінда. Віршовані твори українських трудових мігрантів, котрі на зламі XX і XXI століть